

VORST DOOR TE DIENEN

Jezus, de dienende koning

Matthijs J. de Jong

We zijn bekend met het beeld van Jezus als een koning die niet heerst, maar dient. Hij is de nederige koning die de positie van een knecht aannam en juist daarom de goede koning bij uitstek is. Dit is een aansprekend beeld. Het gaat in tegen de norm van deze wereld waarin alles draait om macht en aanzien. Toch is het opvallend dat het Nieuwe Testament Jezus niet expliciet voorstelt als een 'dienende koning'. Het loont de moeite om enkele aspecten uit de rijke voorstelling-wereld van het Nieuwe Testament te bekijken.

Niet heersen maar dienen

Een van de krachtigste typeringen van het ideaal van dienstbaar zijn, staat in Marcus 10:42-45 (met parallellen in Matteüs 20:25-28 en Lucas 22:25-27). Jezus zegt tegen zijn leerlingen:

42 Jullie weten dat de volken onderdrukt worden door hun eigen heersers en dat hun leiders hun macht misbruiken. 43 Zo mag het bij jullie niet gaan. Wie van jullie de belangrijkste wil zijn, zal de anderen moeten dienen, 44 en wie van jullie de eerste wil zijn, zal ieders dienaar moeten zijn, 45 want ook de Mensenzoon is niet gekomen om gediend te worden, maar om te dienen en zijn leven te geven als losgeld voor velen. (De Nieuwe Bijbelvertaling)

De gedachte dat het er bij de volgelingen van Jezus heel anders aan toe moet gaan dan in de wereld, is sterk aanwezig in het Nieuwe Testament. De grondhouding die als ideaal wordt voorgesteld komt naar voren bijv. in de zaligsprekingen van de Bergrede. Het gaat om kleinheid en nederigheid als de juiste houding tegenover God, en om vriendelijkheid en vergevingsgezindheid jegens de medemensen. Wie zo leeft is gehoorzaam aan God, een 'rechtvaardige'. Zo'n leven brengt zorgen, moeiten en lijden met zich mee, maar daarmee stopt het niet. Want iemand die zo leeft, hoort bij Gods nieuwe wereld. Die zal wanneer Gods heerschappij definitief doorbreekt ruimschoots en ruimhartig gecompenseerd worden voor alles wat hij of zij in gehoorzaamheid aan God heeft moeten doorstaan.¹

De relatie tussen gehoorzaamheid en beloning en tussen vernedering en verhoging komt naar voren in

bijv. Filippenzen 2:5-11. Jezus Christus bleef gehoorzaam aan God tot in de diepste vernedering, en daarom (2:9) heeft God hem hoog boven iedereen verheven tot hemelse Heer. Dit wordt de christenen voorgehouden als toonbeeld van de juiste gezindheid (2:5). Het gaat niet om kleinheid of knechtschap als doel op zich, maar om de gezindheid die typerend is voor hen die op aarde gereed staan voor het aanbreken van de nieuwe wereld. Bij het leven in gehoorzaamheid aan God hoort de redding die God in het vooruitzicht stelt; bij het lijden van de rechtvaardige hoort de rehabilitatie die God hem of haar zal geven. Dit alles staat in een eschatologisch kader. Het moment van de omwenteling is dichtbij. Dan zullen zij die nu 'de laatsten' zijn 'de eersten' worden.

Jezus als koning

Jezus als Gods gehoorzame dienaar en lijdende rechtvaardige bij uitstek is nog niet het beeld van de dienende koning. De auteurs van de synoptische evangeliën doen moeite om het beeld van Jezus als koning in goede banen te leiden. Vooral het oudste evangelie, dat van Marcus, benadrukt dat hoewel Jezus kan worden aangeduid als 'messias' en 'zoon van David', hij niet gezien mag worden als een politieke messiasfiguur, gekomen om zijn volk van de vijandelijke overheersing te bevrijden. Jezus was geen troonpretendent wiens project mislukt is door zijn vroegtijdige dood. Hij is de door God gestuurde eschatologische redder die overeenkomstig Gods plan moest lijden en sterven, en opstaan. Dit is wat Marcus zijn lezers voorhoudt. Jezus werd al voor zijn dood (door minstens een aantal mensen) gezien als messias.² Er waren mensen die in het optreden van Jezus op aarde de eschatologische koning dachten te zien die een ommekeer teweeg zou brengen. Zijn kruisdood viel echter niet te rijmen met die 'gewone' messiasverwachting. Het is om die reden dat Marcus en in zijn spoor ook Matteüs en Lucas laten zien dat Jezus niet een mislukte politieke messias was, maar dat zijn lijden en sterven deel waren van zijn missie en dus van Gods plan.

Hoe werd het optreden van de messias, de nieuwe David, in die tijd voorgesteld? Een treffend voorbeeld is Psalmen van Salomo 17.³ De messias is daar

Het beeld van Jezus als de lijdende rechtvaardige bij uitstek volgt niet direct uit zijn koningschap, maar uit een herdefiniëring daarvan door de vroegchristelijke schrijvers in het licht van zijn dood.

Dr. M.J. de Jong is werkzaam bij het Nederlands Bijbelgenootschap als nieuwtestamenticus.

¹ Voor de aanduiding 'Gods nieuwe wereld', zie Matthijs de Jong, Enkele kernbegrippen in de Bijbel in Gewone Taal, Met Andere Woorden 30,1 (2011), 3-11.

² Bijv. H.J. de Jonge, 'De visie van de historische Jezus op zichzelf', in: M. de Jonge (red.), Jezus' visie op Zichzelf, Nijkerk: Callenbach 1991, 48-64.

³ Het boek Psalmen van Salomo (1e eeuw v. of n. Chr.) maakt deel uit van de Septuagint. Een recente Engelse vertaling: A. Pietersma en B.G. Wright, A New English Translation of the Septuagint, Oxford: Oxford University Press 2007.

Kathedraal Pisa.
Foto: Anton Sinko

de nieuwe koning van Israël, die de macht grijpt, de vreemde overheersers het land uitjaagt, Jeruzalem zuivert, en als een nieuwe David regeert over een nieuw Israël als centrum van de wereld. Het is duidelijk dat Jezus in zijn optreden op aarde niet zo iets tot stand bracht. Marcus legt dat uit door het messiasbegrip anders in te vullen. Een van de manieren waarop hij dat doet, is door de titel 'messias' te verbinden met een andere aanduiding: de Mensenzoon (zie vooral Marcus 8:29-31 en 14:61-62). Volgens Marcus kan het begrip 'messias' een verkeerde invulling krijgen, die niet op Jezus van toepassing is, en een juiste invulling, die wel op hem van toepassing is. Verkeerd is de politieke invulling van de messias als koning van Israël die een greep naar de macht doet. De goede invulling van 'messias' ziet hem als de Mensenzoon, dat wil zeggen een rechtvaardige dienaar van God, die als laatste en definitieve afgezant van God de komst van Gods koninkrijk aankondigt en inluidt en in gehoorzaamheid aan Gods plan afwijzing, lijden en een gewelddadige dood ondergaat. Door zijn gehoorzaamheid geeft God hem de hoogste eer en stelt hem aan als hemelse redder en rechter die zal komen aan het einde van de tijd. Jezus was dus inderdaad de messias – echter niet in de zin van een koning of troonpretendent, maar in de zin van de gehoorzame knecht van God, de Zoon van God, de lijdende rechtvaardige, de Mensenzoon.

Koning op een ezel

Het meest expliciet koninklijke moment in de synoptische evangeliën is de scène van de intocht in

Jeruzalem (Marcus 11:1-10; Matteüs 21:1-9; Lucas 19:28-40). Op de achtergrond van deze scène speelt Zacharia 9:9 een rol:

Juich, Sion, Jeruzalem, schreeuw het uit van vreugde! Je koning is in aantocht, bekleed met gerechtigheid en zege. Nederig komt hij aanrijden op een ezel, op een hengstveulen, het jong van een ezelin (NBV).

De rijtocht van Jezus wordt als een feestelijke optocht beschreven. Het lijkt, net als in Zacharia 9:9, een vreugdevol en heilvol gebeuren.

Dat Jezus rijdt op een ezel of (ezels)veulen, roept bij ons vermoedelijk andere associaties op dan bij de eerste lezers. Een ezel was een dier om op te rijden, ook koningen reden op muilieren of ezels. Als Zacharia 9:9 de nieuwe koning typeert als 'rijdend op een ezel', is nog niets opzienbarends gezegd.⁴ Veelzeggend wordt het in Zacharia 9:10, waar staat dat God een einde zal maken aan het gewelddadige regime in Jeruzalem; hij zal alle 'strijdwagens en paarden' de stad uitjagen. Tegenover het militaire vertoon van de vijanden, die door God verjaagd zullen worden, staat de heilvolle intocht van de goede koning die vrede brengt. Hij komt niet op een strijdswagen, maar op een ezel; hij komt niet met machtsvertoon, maar 'nederig'.⁵ 'Nederigheid' gold in het algemeen als een goede koninklijke eigenschap. Koningen noemden zich graag 'nederig', dat wil zeggen: klein en eerbiedig jegens de goden en barmhartig jegens de mensen.⁶ Zacharia 9:9 geeft een typering van de goede koning. Hij kan zegevierend de stad binnenrijden, in vrede, op een ezel, omdat God zelf voor zijn voeten de vijanden wegmaait. Zo is, dankzij God, zijn vreedzame koningschap de perfecte invulling van wat een koning zou moeten zijn.

De synoptische evangeliën geven in aansluiting op Zacharia 9 een beeld van een koninklijke rijtocht. De ezel is niet bedoeld om Jezus' koningschap op zijn kop te zetten. Integendeel: heel deze scène toont hem als de goede, vredebrengende koning. Bij Marcus zit de omkering niet in de scène, maar eromheen.⁷ Want even plotseling als het begon, is het afgelopen: er is geen onthaal door de leiders in de stad, er volgt geen ingrijpen, ommekeer, of nieuwe tijd. De episode is opeens ten einde, er volgt geen climax. Waarom? Omdat, zoals Marcus gedurende zijn hele verhaal duidelijk maakt, Jezus niet naar Jeruzalem gaat om als vredekonink op de troon plaats te nemen, maar om te lijden en te sterven en op te staan in gehoorzaamheid aan Gods plan. Dát is de invulling die Marcus geeft aan het koningschap van Jezus en waarin Jezus' koningschap dus radicaal anders is dan dat van de ideale koning in Zacharia 9.

⁴ C.L. Meyers en E.M. Meyers, *Zachariah 9-14*, New Haven: Yale University Press 1993, 129-13. K.C. Way, *Donkey Domain: Zecharia 9:9 and Lexical Semantics*, *Journal of Biblical Literature* 129,1 (2010), 105-114.

⁵ Hebreeuws, 'nh; Grieks, praus.

⁶ Meyers en Meyers, 127-129 noemen bijv. Zakkur van Hamat ('nh, nederig) en Mesopotamische koningen (šachtu, nederig). Wel geeft Matteüs 21:5 aan het begrip praus een nieuwe invulling door het verband met 5:5 en 11:29, waar hij deze term ook gebruikt.

⁷ P.B. Duff, *Mark's Account of Jesus' Entry into Jerusalem*, *Journal of Biblical Literature* 111,1 (1992), 55-71.

Voordat Marcus Jezus typeert als koning – op het moment dat Jezus naar Jeruzalem gaat, 10:46-52 en 11:1-10 – maakt hij duidelijk met welk doel Jezus naar Jeruzalem gaat: om te lijden, te sterven en na drie dagen op te staan (8:27-10:45).⁸

Jezus' missie

In Psalmen van Salomo 17 staat de macht van de nieuwe koning centraal. Zijn harde ingrijpen wordt expliciet beschreven: het vernietigen van de onrechtvaardige heersers en zondaars. Toch zou het onjuist zijn om deze messiaanse koning te typeren als 'arrogant' of 'eigenmachtig', tegenover Jezus als 'nederige koning'. Want ook deze hardhandig optredende koning doet wat God van hem vraagt. Ook hij heeft eerbied voor God, ook hij brengt vrede voor zijn volk en zal wanneer hij zijn macht gevestigd heeft mild zijn voor alle volken op aarde die hem vrezen. Ook dit is een goede koning. Het beslissende verschil is daarom ook niet zozeer de houding van de messias, want die wordt in alle gevallen getypeerd door gehoorzaamheid aan God. Het verschil is de opdracht van God. Volgens Psalmen van Salomo 17 is Gods wil dat de messias Jeruzalem schoonveegt van onreinheid, slechtheid en tirannie. Volgens Marcus is Gods plan echter niet dat Jezus als messias een politieke omwenteling tot stand brengt, maar dat hij als zijn gehoorzame Zoon, als rechtvaardige en als Mensenzoon 'zijn leven geeft'.

De vroegste christelijke bronnen kennen de voorstelling van Jezus als messiaanse koning, de zoon van David, de man die wordt toegevoegd en die komt tot heil van zijn volk. Maar de kern van de weergave in Marcus (en eigenlijk ook in Paulus) is dat de missie van deze 'koning' neerkwam op gehoorzaamheid aan het plan van God dat een vernederende dood met zich meebracht. Bijgevolg kunnen de titels 'messias' en 'zoon van David' maar zeer beperkt uitdrukken wie Jezus werkelijk was en met zijn opstanding en verheerlijking werkelijk werd. De messiasvoorstelling wordt daarom ingekleurd en bijgestuurd door voorstelling van lijden in gehoorzaamheid aan God. Maar daarmee is het verhaal niet 'af'. Het verhaal heeft een slot in de komst van de hemelse Heer, als redder en rechter van de wereld.

De hemelse Heer

De vroegchristelijke geschriften zien het lijden van Jezus niet als een doel op zich, maar als een opening tot redding van velen (waarop de synoptici beknopt en Paulus zeer uitgebreid ingaan). Op Jezus' lijden en dood volgden zijn opstanding en verheerlijking in de hemel. Dit laatste wordt beschreven in termen van een hemels koningschap: Jezus zit op de troon, hij is Heer (*kyrios*) en is bekleed met Gods heerlijkheid (*doxa*). Zijn goddelijke macht zal wereldwijd zichtbaar worden op het moment dat hij komt.

Jezus' komst als Heer vanuit de hemel wordt door Paulus aangeduid met *parousia* ('komst') en in de synoptische evangeliën met de voorstelling van de hemelse komst van de Mensenzoon. In essentie geven de vroegste christelijke tradities (Paulus, Marcus, Q), hetzelfde beeld: Jezus zal komen als heerser, rechter en als redder.⁹ Hij komt bekleed met de macht van zijn Vader. Dan zal de overwinning definitief zijn, alle vijanden zullen machteloos voor zijn voeten liggen. Dan zullen de mensen die bij hem horen gered worden, zal het oordeel plaatshebben en zal alles wat slecht is met vuur verbrand worden. In zijn hoedanigheid als Heer die komt met hemelse macht en majesteit en ingrijpt als heerser, redder en rechter, wordt Jezus getypeerd als de hemelse koning.¹⁰

Het lijden en dienen is niet een eindpunt, maar een voorstadium van de nieuwe wereld die komt. Het beeld van Jezus als messiaanse koning werd bijgestuurd door dat van een lijdende dienaar van God, die in gehoorzaamheid aan zijn Vader zijn missie van lijden en sterven volbrengt. Maar dit is de weg waarlangs hij het hemelse koningschap ontvangt. Zo zal het ook gaan met hen die delen in zijn lot, de christenen. Hun gehoorzaamheid aan God brengt lijden met zich mee en vraagt om dienen. Maar ook aan hen wordt in het vooruitzicht gesteld niet alleen een 'hemels loon' als compensatie voor hun lijden, maar ook 'tronen' (Mat. 19:28) en 'heers en (als koning, *basileuō*) in het eeuwige leven' (Rom. 5:17).

Geen lijden om het lijden

Het beeld van Jezus als koning hangt samen met de voorstelling van Jezus als de messias. De invulling van zijn koningschap krijgt in de vroegste christelijke geschriften een herinterpretatie, als gevolg van Jezus' kruisdood. Zijn missie als messias wordt bijgestuurd met het beeld van Jezus als de lijdende rechtvaardige bij uitstek, die zijn lijden en sterven accepteerde in gehoorzaamheid aan God. Tegelijkertijd wordt zijn koningschap geherdefinieerd als een hemels koningschap dat begon met zijn opstanding en verheerlijking en dat bij zijn (weder)komst ook op aarde zijn beslag zal krijgen. Het 'lijden en dienen' volgt dus niet direct uit Jezus' koningschap, maar uit de herdefiniëring ervan in het licht van zijn dood. Bovendien blijkt het in de vroegchristelijke tradities niet te gaan om 'lijden en dienen' als op zichzelf staande idealen, maar om een gezindheid van hen die reeds nu toebehoren aan Gods nieuwe wereld die komen zal.

⁸ M.J. de Jong, *De geneezing van Bartimeüs, Met Andere Woorden* 28,3 (2009), 11-16.

⁹ J. Holleman, *Resurrection and Parousia. A Tradition-Historical Study of Paul's Eschatology in 1 Corinthians* 15, Leiden: Brill 1995, 92-100.

¹⁰ Lucas 19:14 en 27 verwijzen naar zijn koningschap met het woord *basileuō*, 'heersen als koning'.